

Єрмоленка. – Київ, Краків: Кайрос, 2000. – 400 с.; 7. Uniwersalny słownik języka polskiego/Wersja 1.0. – Warszawa:Wyd-wo Naukowe PAN SA, 2004; 8. Інтегрована лексикографічна система «Словники України» / 3.1. – К.: Парадигма, 2007; 9. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М.: ЛОКИД-МИФ, 2000. – 556 с.; 10. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона / Электронная версия; 11. *Малишко А.* Пісня Максима Рильського // Незабутній Максим Рильський: Спогади. – К.: Дніпро, 1968. – С.169-171; 12. Słownik języka polskiego. – Т. 1-11 / pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – Przekład elektroniczny: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997; 13. Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1: А-Г. – 631 с.; 14. Inny słownik języka polskiego PWN. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – Т. 1-2.; 15. Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – Т. 1: А-К.

Чумак В.В., Калениченко М.М. (Київ, Україна)

Моделювання інтенційно-валентних відношень у безособових реченнях чеської мови

У статті розглядаються валентні зв'язки та інтенційні відношення у безособовому реченні чеської мови. Основну увагу приділено питанням структурно-семантичної специфіки безособового речення в чеській мові

Ключові слова: *безособове речення, валентність, інтенція, модель односкладного речення, предикативна основа речення.*

В статье рассматриваются валентные связи и интенционные отношения в безличных предложениях чешского языка. Основное внимание обращается на структурно-семантическую специфику безличного предложения в чешском языке.

Ключевые слова: *безличное предложение, валентность, интенция, модель односоставного предложения, предикативная основа предложения.*

The article deals with valent connections and intential relations in impersonal sentence of Czech language. The main attentions is paid to problems of the structural-semantics specificity of impersonal sentence of Czech language.

Key words: *impersonal sentence, valency, intention, pattern of the monosyllabic sentence, predicate stem of the sentence.*

У сучасній славістичній науці синтаксичний рівень залишається одним із найменш досліджених структурних рівнів слов'янських мов. Чимало актуальних проблем слов'янського синтаксису, на жаль, не знайшли вирішення у науковій літературі. Так, поза увагою вчених перебувають актуальні питання структурно-семантичної специфіки безособового речення в чеській мові, які вимагають ґрунтового теоретичного висвітлення ряду питань, пов'язаних як з розумінням внутрішньо-синтаксичної організації односкладних речень у слов'янських мовах, так і з проблемою моделювання відповідних синтаксичних одиниць.

У слов'янському мовознавстві безособові конструкції ґрунтовно досліджено з боку їх формально-граматичної організації (Є.М.Галкіна-Федорук, В.В.Бабайцева, Ю.В.Локшин, Г.М.Чирва, Л.І.Василевська, Я.Бауер, В. Шмілауер, Ф.Данеш та ін.).

Вивчення структурних і семантичних параметрів безособових речень у слов'янських мовах відбувалося у межах встановлення специфіки лексико-граматичних засобів, що оформлюють граматичний центр безособових одиниць, виявлення їх синтаксичної маркованості, співвіднесеності з іншими односкладними комунікативними одиницями, сфери поширення різних змістово-граматичних видів окремих типів безособових конструкцій, а також частоти їх вживання в різних стильових різновидах.

Як показує аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, у сучасних дослідженнях з чеського синтаксису моделі речення описуються переважно без урахування функціональних характеристик речення [9, 59; 10, 171-172]. Таке ігнорування важливого аспекту синтаксичних одиниць позбавляє дослідників можливості дати поглиблену інтерпретацію багатьох типів речень, зокрема безособових, які будуються за однією і тією ж структурною моделлю, але розрізняються характером синтаксичних функцій своїх компонентів, на що неодноразово звертали увагу ряд дослідників [8, 29; 2, 5].

Системний підхід до вивчення синтаксичних явищ, який утвердився у сучасній славистиці, передбачає також використання методу синтаксико-семантичного моделювання, пов'язаного із встановленням моделей речення як абстрактних синтаксичних зразків, за якими можуть бути побудовані окремі речення. Як показують наші спостереження, структурна модель слов'янського речення включає мінімальну кількість компонентів, необхідних для його функціонування. У чеській мові структурна модель речення будується з врахуванням потенційно-сполучувальних властивостей дієслова, вжитого в ролі предиката [8, 17; 2, 17; 10, 21].

Властивість дієслова відкривати певну кількість функціонально-семантичних позицій для заповнення їх учасниками дії, на формально-синтаксичному рівні дослідники називають валентністю [2, 17] або валентним полем [10, 25]. А здатність дієслова задавати певну кількість функціонально-семантичних позицій для заповнення їх учасниками дії на семантико-синтаксичному рівні дослідники називають його інтенцією [2, 17; 10, 29]. Послідовне врахування валентно-інтенційних характеристик дієслів, вжитих у ролі предиката, дозволяє визначити набір і специфіку моделей речення тобто мінімальних реченнєвих структур.

Така властивість слов'янського дієслова підтверджує тезу про необхідність розмежування валентних й інтенційних типів мінімальних реченнєвих структур у конкретних структурно-семантичних моделях речень. У лінгвістичній богемістиці (Г.Белічова, Й.Андерш, Ф.Данеш, З.Главса) відзначається доцільність розрізнення двох рівнів синтаксико-семантичного моделювання речення – абстрактного і конкретного: на першому рівні виділяються абстрактні валентні й інтенційні типи мінімальних реченнєвих структур, а на другому – їх конкретні морфолого-синтаксичні й лексико-семантичні реалізації [8, 19-21; 2, 19; 10, 29-30].

Залежно від характеру семантики дієслів, які виступають у реченні в ролі предиката, а також іменників, що позначають учасників дії, абстрактні інтенційні структури конкретизуються у вигляді різноманітних семантичних структур. Під семантичною структурою речення, як правило, розуміють сукупність семантико-синтаксичних відношень між його валентно-інтенційними компонентами, тобто узагальнену номінацію певної денотативної ситуації у відриві від модальності, часу тощо [1,7]. У таких реченнях дієслово-предикат має першорядне значення для формування семантичної структури речення структури, тобто впливає на вибір тих чи

інших компонентів, оскільки є носієм певної лексичної семантики [8, 29; 10, 29]. При цьому предикат у чеській мові може бути самодостатнім або відкривати семантичні позиції для заповнення їх певними партиципантами, тобто, предикат і партиципанти перебувають у такому відношенні, коли інтенція предиката втілюється у вигляді необхідної (або потенційної) реалізації позиції при даному предикаті [8, 17].

Дослідники вважають, що на абстрактному рівні синтаксико-семантичного моделювання основні типи мінімальних реченнєвих структур формуються з дієслівного предиката і реалізаторів його функціонально-синтаксичних позицій, які мають характер членів речення (безвідносно до їх морфолого-синтаксичного оформлення [8, 29; 2, 19; 10, 28-29]. На жаль, все ще дискусійним залишається питання про члени речення, які слід зараховувати до мінімальної реченнєвої структури. Так, Л.Теньєр, один із засновників лінгвістичної теорії валентності, поділяючи члени речення на актанти і сирконстанти, до структури валентної моделі зараховував лише перші [14, 103]. Схожої думки дотримувався і словацький синтаксист Е. Пауліні, який першим обґрунтував доцільність використання теорії валентності у чеській і словацькій граматичній науці [12, 39]. Е. Пауліні на основі аналізу повнозначних дієслів вдалося поєднати змістовий та формальний бік явища, названого ним як спрямування дії. Дослідник зазначав, що дія як динамічна ознака предмета в просторі не існує самостійно, тому при ній потрібно визначити чи призначити предмет, на який вона спрямовується, виходячи або з позиції агенса (виконавця дії), або пацієнта, та визначає інтенцію як факт, коли дієслово чи предикат вимагає або не вимагає вираження агенса або пацієнса своєї дії [11, 16]. Й. Ружичка, розвиваючи теорію інтенції Е.Пауліні, звернув увагу на її синтаксичний аспект, зокрема на такі моменти, як невідповідність інтенційного типу і будови речення та можливість модифікації певних інтенційних типів дієслів [13,141-153]. Трохи пізніше чеські синтаксисти В.Шмілауер, Я.Бауер та М. Грелл, в основному погоджуючись із обґрунтованими поняттями теорії валентності і доцільністю її використання у лінгвістичній славистиці, відзначали, що валентно-зв'язаними слід вважати всі облігаторні компоненти, які мають характер конститутивних [15, 257; 7, 66]. При цьому основні інтенційні типи мінімальних реченнєвих структур конституюються з дієслівної дії та її учасників партиципантів (функціонально-семантичних позицій, які мають узагальнений характер агенса, носія дії чи стану, пацієнса, адвербіалізатора і кваліфікатора [8, 25; 30-31; 2, 22].

Ці спостереження стосуються й слов'янських односкладних речень дієслівного типу, у яких зберігається характер інтенційної дієслівної дії, здатність відкривати певну кількість функціонально-семантичних позицій для заповнення їх відповідними учасниками-партиципантами.

Як відзначається у лінгвістичній богесистиці, інтенційні й валентні структури корелюють між собою, утворюючи комплексні мінімальні реченнєві структури [2, 24; 8, 30-33; 10, 34-35]. Кореляція компонентів валентних й інтенційних структур між собою свідчить про тісний зв'язок між семантичною і формально-синтаксичною організацією речення. Відповідно, порушення прямої відповідності між компонентами інтенційних і валентних структур передбачає модифікації мінімальних реченнєвих структур. У чеському синтаксисі морфолого-синтаксичні реалізації основних валентних типів мінімальних реченнєвих структур і лексико-семантичні реалізації основних інтенційних типів мінімальних реченнєвих структур послідовно

визначаються на конкретному рівні синтаксико-семантичного моделювання речення.

На думку дослідників-славистів, встановлення якісних і кількісних структурних характеристик моделей речення у слов'янських мовах має враховувати особливості морфолого-категоріального оформлення компонентів мінімальних реченневих структур, оскільки одні морфологічні категорії є синтаксично релевантними і впливають на встановлення й розрізнення моделей, наприклад, категорія відмінка іменника, а інші – іменні категорії роду і числа, дієслівні категорії особи, числа, роду, виду, способу, часу тощо – лише призводять до внутрішньо-модельних змін, не порушуючи єдності моделі [5, 474-475; 2, 25; 8, 34-38]. Уживаючись разом з прийменниками і без них, відмінкові форми іменників виступають основним засобом реалізації й диференціації мінімальних структур і їх модифікацій, причому називний відмінок як прямий оформлює лівовалентний компонент, а родовий, давальний, знахідний, орудний і місцевий як непрямі – правовалентні [8, 50]. Важливим елементом інтеційно-валентної теорії взаємодії членів речення є той факт, що крім відмінкових і прийменниково-відмінкових форм в оформленні й розрізненні структурних моделей речення можуть брати участь також прислівники, прикметники, інфінітиви й підрядні частини складних речень [2, 26]. Адже категоричність деяких тверджень щодо особливої ролі відмінків у формуванні мінімальних реченневих структур не завжди є переконливою, оскільки структурна модель здатна накладати обмеження на конкретний лексичний матеріал, який заповнює її функціонально-синтаксичні позиції, зокрема, наприклад, дієслово сприяє формуванню семантичних груп, тим самим керуючи тим чи іншим відмінком [8, 54; 2, 27].

Такі теоретичні узагальнення чеських граматистів узгоджуються із думкою І.Р.Вихованця, який, на матеріалі української мови, обґрунтовує і відстоює тезу про те, що саме дієслова є головними носіями валентності в реченні, у той час як інші носії валентності – прикметники, прислівники та іменники – набувають валентних властивостей лише у зв'язку з дієсловом, тобто внаслідок їх переміщення у первинну для дієслова предикативну позицію [4, 123].

Нагадаємо, що у лінгвістичній славистиці існують різні погляди на виділення семантичних класів предикатів, оскільки вчені застосовують різні критерії для встановлення класифікаційних ознак дієслів-предикатів. Російські граматисти у фундаментальній праці «Семантические типы предикатов» виділяють предикати зі значенням дії, процесу, стану, якості і набору якостей, класу і зв'язку, результату і факту [6, 151]. Чеські граматисти виділяють дві найзагальніші групи – предикати дії і предикати стану, у межах яких можуть існувати менші підтипи, наприклад, предикати дії/недії (стани), активні дії/неактивні дії, мутаційні дії/процесуальні дії, некаузативні дії з носієм/без носія; каузативні мутаційні дії з агенсом/з процесором-агенсом, процесуальні дії з носієм/ без носія, процесуальні дії з процесором/з агенсом [3, 38; 9, 69-87; 10, 30-34].

Як показують наші спостереження, визначення семантичної структури чеських односкладних речень, утворених за валентно-інтенційними моделями, повинно враховувати специфіку реальних денотативних ситуацій, відображуваних дієсловами-предикатами зі значенням активної діяльності, процесуального стану, зміни стану, настання чи припинення існування, психічного відношення, сприйняття, посесивного відношення тощо. Про це йдеться у теоретичних працях з чеського синтаксису [2, 22; 10, 28-29]. Дотримання цих вимог дозволило нам серед інших

односкладних речень виділити такі типи мінімальних предикативних структур із безособовим значенням:

1. Структура Д. Її імплікують безособові дієслова, що виражають всеохоплюючий фізичний стан і не вимагають участі в дії жодних учасників. Наприклад: *Stmívá se* (K.Sezima); *Zemělo se* (R. Jesenská); *Svívalo* (O.Bočková);

2. Структура Д – П. Її імплікують безособові дієслова зі значенням стану або зміни стану і вимагають участі в дії пацієнта. Наприклад: *Napadlo ho* (K. Mašek); *Trásl se jeho* (J. Hilbert); *Nelíbilo se mi* (K. Sezima);

3. Структура Д – Adv. Її імплікують безособові дієслова зі значенням стану або зміни стану і вимагають участі в дії адвербіалізатора. Наприклад: *Dýchalo se rychle a těžce* (J.Opolský); *Podářilo se znamenitě* (V.Dyk);

4. Структура Д – П1 – П2. Її імплікують безособові дієслова зі значенням стану або зміни стану і вимагають участі в дії двох пацієнтів. Наприклад: *Do Klatov se mi nechťelo* (O. Bočková); *Nechťelo se mi tomu věřit* (O.Bočková);

5. Структура Д – П – Adv. Її імплікують безособові дієслова зі значенням стану або зміни стану, вимагаючи участі в дії пацієнса й адвербіалізатора. Наприклад: *Sklaplo mi v hlavě* (K. Mašek); *Zatmělo se jí v očích* (L. Ziková); *V hlavě se mu zamžilo* (H.Malířová).

Крім того, у чеській мові вибір дієслова-предиката передбачає співвіднесеність із певною структурною моделлю, наприклад, дієслова типу *pršet, sněžit, šerit, smrkat se* тощо у безособових реченнях не здатні виступати в позиції V_f моделей з компонентом у називному відмінку.

Отже, моделювання інтенційно-валентних відношень у безособових реченнях чеської мови відбувається за характерними для слов'янського синтаксису схемами, у яких враховується взаємодія структурних і семантичних властивостей синтаксичних одиниць. Імплікація безособовими дієсловами чи особовими дієсловами у безособовому значенні відповідних семантичних характеристик, властивих односкладним предикативним структурам дозволяє виділити п'ять моделей, які репрезентують у чеській мові безособові речення як окремих тип односкладних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамец П. Образование предложений из пропозиций в современном русском языке / П. Адамец. – Прага: Univ.Karlova, 1982. – 160с.;
2. Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й.Ф. Андерш. – К.: Наукова думка, 1987. – 190 с.;
3. Андерш Й.Ф. Типологія речень з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові в зіставленні з чеською / Й.Ф. Андерш // Мовознавство. – 2009. – №1. – С.38-45;
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368с.;
5. Русская грамматика: В 2-х т. - М., Наука, 1980. - Т.2: Синтаксис. – 709 с.;
6. Семантические типы предикатов / Т.В. Бульгина, О.Н. Селиванова, Н.А. Ишевская и др. – М.: Наука, 1982, - 365с.;
7. Bauer J. Skladba spisovné češtiny / J. Bauer, M.Grepl – 3 vyd. Praha: Stát. ped. nakl.ství, 1980. – 367 s.;
8. Běličová H. Semantická struktura věty a kategorie pádu / H. Běličová. – Praha: Academia, 1982. – 160 s.;
9. Daneš Fr. Větné vzorce v češtině / Fr. Daneš, Zd. Hlavsa a kol. – Praha: Academia, 1981, – 270 s.;
10. Mluvnice češtiny. Díl 3. Skladba. – Praha: Academia, 1987. – 746 s.;
11. Pauliny E. Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická / Eugen Pauliny. – Bratislava: Slovenská akademie vied a umení. – 1943. – 113 s.;
12. Pauliny E. Problémy slovesnej rekvie / Eugen Pauliny // K historickosrovnávacímu studiu

slovanských jazyků. Olomouc-Praha, 1957. - S.39; **13.** Ružička J. Veta a sloveso. (Z problematiky jednoduché vety.) / Jozef Ružička // Otázky slovanské syntaxe – Praha, 1962. – S. 141-153; **14.** Tesnie' re L. E' le' ments de Syntaxe Structurale / L. Tesnie' re. Paris: Klincksieck, 1959. – 670 p.; **15.** Šmilauer V. Novočeská skladba / V. Šmilauer. – Praha: Stát. ped. nakl.-stvi, 1969. – 574 s.

Ярмак В. І. (Київ, Україна)

Стилістичні особливості використання претеритальних конструкцій у романі Мілети Продановича „Сад у Венеції“ та в його перекладі українською мовою

У статті в контексті синестезії зорових і вербальних образів аналізується специфіка використання претеритальних часів у романі сучасного сербського письменника і художника Мілети Продановича не лише з погляду їхнього стилістичного функціонування в дискурсі оригіналу, а й у перекладі твору українською мовою. Дослідження свідчить про те, що саме переклад претеритальних конструкцій спорідненою мовою великою мірою сприяє розкриттю всього спектру їх семантики й потенційно закладеного в них емоційно-стилістичного заряду.

Ключові слова: претеритальні форми дієслова, транспозиція значення претерита, кондиціонал презенса, функції сучасного перекладу.

В статье в контексте синестезии зрительных и вербальных образов анализируется специфика использования претеритальных времен в романе современного сербского писателя и художника Милета Продановича не только с точки зрения их стилистического функционирования в дискурсе оригинала, а и в переводе произведения на украинский язык. Исследование свидетельствует о том, что именно перевод претеритальных конструкций на родственный язык во многом содействует раскрытию всего спектра их семантики и потенциально заложенного в них эмоционально-стилистического заряда.

Ключевые слова: претеритальные формы глагола, транспозиция значения претерита, кондиционал презенса, функции современного перевода.

In the article, in the context of synaesthesia of visual and verbal images, a specific character of the use of preterit tenses in a novel by Mileta Prodanović, modern Serbian writer and painter, is analyzed, not only from the point of view of their stylistic functioning in the discourse but also in a Ukrainian translation of the work. The research testifies that it is precisely translation of preterit constructions into a cognate language that contributes to a great extent to disclosure of their entire semantic spectrum and of an emotional and stylistic fund laid in them.

Key words: preterit verbal forms, transposition of preterit meaning, present conditional, functions of modern translation.

Літературна творчість сучасного сербського письменника і художника Мілети Продановича належить до таких непересічних виявів креативного мистецтва, про які водночас і легко, і важко говорити. Легко – тому що і виняткове багатство тематики, й особливості хронотопу, й формальні чинники, і засоби з арсеналу чисто мовних поетичних засобів – дають невичерпний матеріал для досліджень лінгвостилістичного характеру. Важко – бо Мілета Проданович, поза всяким сумнвом, поповнив когорту